

правового регулювання досягається через підвищення якісних характеристик інших правових явищ;

- за наслідками поширення впливу:

а) позитивні залежності, результатом яких є настання позитивних наслідків, що пов'язані з належною регламентацією суспільних відносин внаслідок досягнення заздалегідь запланованого результату. При цьому, позитивні результати передбачають як наявність безпосередніх переваг, так і обмежують необхідність застосування до підпорядкованих суб'єктів заходів обмежуючого або обтяжуючого характеру, тобто такі залежності є передумовою створення моделі дієвого механізму правового регулювання.

б) негативні залежності, результатом яких є настання негативних наслідків, що пов'язані з виникненням істотних перешкод на шляху до досягнення запланованого результату. Негативні залежності, наприклад, можуть виникати внаслідок неправильного розуміння сутності та призначення механізму правового регулювання або спроб поширення механізму правового регулювання на відносини, що не потребують правової регламентації.

- за джерелом виникнення впливу:

а) об'єктивні залежності дієвості механізму правового регулювання, виникають в незалежності від волі та свідомості суб'єктів, що беруть участь у відносинах, які впорядковуються за допомогою механізму правового регулювання. Об'єктивні залежності можуть слугувати своєрідним фундаментом для з'ясування сутності досліджуваного явища внаслідок їх всезагального прояву, який

є постійним та реально визначає умови його функціонування;

б) суб'єктивні залежності дієвості механізму правового регулювання спрямовують, регулюють, стимулюють належність функціонування механізму правового регулювання. Вони прямо залежать від усвідомлення мотиваційно-ціннісних орієнтацій, властивостей та особливостей особистості, індивідуальної свідомості суб'єктів, що беруть участь у практичному впровадженні механізму правового регулювання реально визначаючи реальний рівень його дієвості.

Висновки. Таким чином, під залежностями дієвості механізму правового регулювання необхідно розуміти сукупність різнопланових обставин, умов та чинників – елементів, які перебувають у взаємозв'язку з механізмом правового регулювання – системою, здійснюють безпосередній та опосередкований вплив на нього та отримують зворотну інформацію через реальні критерії й показники його функціонування, виявляючи коло неузгодженостей та протиріч, що створюють передумови для їх усунення. При дослідженні питання класифікації залежностей дієвості механізму правового регулювання, слід зазначити, що існують реальні передумови використання різноманітних критеріїв поділу досліджуваної категорії на окремі різновиди, що відображують ті чи інші прояви дієвості функціонування механізму правового регулювання. Кожен з використаних критеріїв відображає окремі суттєві аспекти та характеристики механізму правового регулювання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Коркунов Н. М. Лекции по общей теории права / Н. М. Коркунов. – 4-е изд. – СПб. : Изд. юрид. кн. магазина Н. К. Мартынова, 1897. – 364 с.
2. Ефремова Т. Ф. Современный толковый словарь русского языка. В 3 томах. / Т. Ф. Ефремова. – Том 1. А-Л. – М. : АСТ 2006. – 1168 с.
3. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова. – М. : ИТИ Технологии ; Издание 4-е, доп., 2006. – 944 с.
4. Ушаков Д. Н. Толковый словарь современного русского языка / Д. Н. Ушаков. – М. : Альта-Принт, 2005. – 1216 с.
5. Большой социологический словарь. В 2-х т. : пер. с англ. – Т. 1. – М. : Вече ; АСТ, 2005. – 528 с.
6. Hjelmslev L. Prolegomena to a Theory of Language. / L. Hjelmslev. – University of Wisconsin, Madison 1969. – 144 p.
7. Luhmann N. Le Droit Comme Systeme Sosial / N. Luhmann. // Droit et Societe. P. – 1989. – № 11/12. – P. 53–67.
8. Дедов Д. И. Совершенствование Гражданского кодекса Российской Федерации / Д. И. Дедов // Закон. – 2008. – № 9. – С. 15–28.
9. Конституційне право України : підручник для вузів / За ред. В. Ф. Погорілка. – 2-вид., допрац. – К. : Наукова думка, 2000. – 724 с.

УДК 340.130

ЩОДО ПОНЯТТЯ «ПРИНЦИПИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ» ON THE CONCEPT OF «THE PRINCIPLES OF LEGAL REGULATION»

Старинський М.В.,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри цивільно-правових дисциплін та банківського права
ДВНЗ «Українська академія банківської справи Національного банку України»

Стаття присвячена дослідженню поняття «принципи правового регулювання». В процесі з'ясування зазначеного поняття автор статті аналізує та досліджує поняття «принципи права» і на його базі формулює поняття «принципи правового регулювання».

Ключові слова: право, суспільні відносини, правове регулювання, принципи права, принципи правового регулювання.

Статья посвящена исследованию понятия «принципы правового регулирования». В процессе выяснения исследуемого понятия автор статьи анализирует и исследует понятие «принципы права» и на его основе формулирует понятие «принципы правового регулирования».

Ключевые слова: право, общественные отношения, правовое регулирование, принципы права, принципы правового регулирования.

The article is devoted to the research of the concept of «the principles of legal regulation.» In the process of clarifying the concept under study the author analyzes and explores the concept «the principles of law» and used it to formulate the concept of «the principles of legal regulation».

Key words: law, public relations, legal regulation, principles of law, the principles of legal regulation.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку України надзвичайно актуальним є дослідження питань, пов'язаних з правовим регулюванням суспільних відносин, а особливо з його фундаментальними основами. Такими фундаментальними основами, що лежать

в основі правового регулювання є принципи правового регулювання.

Говорячи про дослідження принципів правового регулювання слід зазначити, що це є досить нелегким завданням практично для кожного дослідника. Це пояснюється і

складністю як самого явища і його природи, так і досить великим різноманіттям думок з приводу його природи.

Стан досліджень. На сьогодні в науковій літературі є досить велика кількість робіт, присвячених дослідженню принципів права. У цьому аспекті можна згадати роботи таких вчених, як М. Г. Александров, М. І. Байтін, С. Н. Братусь, Г. А. Борисова, А. М. Васильєв, Р. Л. Іванова, Л. Г. Грінберг, Л. І. Дамбо, Ф. І. Кожевников, П. Е. Недбайло, С. П. Погребняк, В. М. Сирих, О. Ф. Скакун, П. М. Рабинович, Б. В. Шейдлін, Е. А. Лукашова, Л. С. Явіч та інші.

Виклад основного матеріалу. Наявність такої досить великої кількості праць не є дивним, оскільки, за відомим висловом Гельвеція, – «знання принципів компенсує незнання деяких фактів [5, с. 17]» – підтверджує важливість вивчення принципів, основоположних начал будь-якої діяльності, в тому числі і галузі права.

Переходячи безпосередньо до з'ясування поняття принципів правового регулювання, з нашої точки зору, варто звернути увагу на поняття принципів права як більш широкій категорії і вже на його базі з'ясувати поняття «принципи правового регулювання».

Узагальнюючи підходи до сприйняття принципів права, можна з впевненістю констатувати, що і в загальній теорії права, і в галузевих юридичних науках під принципами права розуміють основоположні ідеї, начала, що характеризують сутність права як соціального явища і які створюють «стержень» на якому тримається право. При цьому практично всі дослідники вказують, що принципи права пронизують усі правові норми, можуть бути як закріплені в нормативних актах, так і логічно витікати із сукупності правових норм. Також в літературі вказується, що принципи права не є якимось стабільним, закостеним явищем. Вони постійно розвиваються і відображають сутність соціально-політичної формації суспільства, що об'єктивується в особливостях правової системи конкретної держави. При цьому виділяють загальні, міжгалузеві та галузеві принципи права.

Уявляється, що таке сприйняття принципів права вимагає певного корегування, оскільки воно не досить чітко пояснює їх природу та не дає змоги усвідомити їх сутність як соціального регулятора суспільних відносин. Для чіткого усвідомлення природи принципів права та їх суті як соціального регулятора вбачається доцільним визначитись з таким вихідним моментом, як поняття «принцип».

Слово «принцип» (від лат. *principium* – початок, основа) в мові вживається для позначення основного, вихідного положення будь-якої теорії, вчення науки, світогляду, політичної організації та інше [19, с. 1072; 2, с. 960], наукового чи морального начала, підстави, правила, основи, від якої не відступають [4, с. 431].

Враховуючи таке трактування слова «принцип», можна говорити про те, що принципи представляють собою певні базові, вихідні ідеї. У цьому аспекті можна повністю погодитись з Х. А. Умаровим, який, досліджуючи метод принципів у науковому пізнанні, вказував, що принципи – це основні «стержні», корінні теоретичні положення, на яких базується вся структура наукового знання [22, с. 11]. Не вдаючись до системного аналізу зазначеної позиції, оскільки це не є темою нашого дослідження, та доповнюючи думку вченого, ми лише звернемо увагу на таку виділену вченим характеристику принципів, як узагальненість у них наукового знання. При цьому узагальненість як якісна характеристика принципів свідчить, що принципи є частиною наукового знання, вираженого в максимально концентрованому вигляді. Ця характеристика є важливою для подальшого нашого дослідження, оскільки вказує на природу принципів взагалі та принципів права зокрема.

Констатуючи те, що принципи є частиною наукового знання, його елементом, варто вказати, що їх специфіка заключається у тому, що вони являються, по суті, вихідними положеннями даної (конкретної) теорії. Саме з прин-

ципів теорії дедуктивно виводяться інші її положення: закони, наслідки та інше. Принципи – це категорії найвищого ступеня узагальнення. Вони гранично абстрактні, і в цьому їх «сила», а не «слабкість», так як, по-перше, тільки дійшовши до принципів можна глибше зрозуміти саму об'єктивну дійсність. Мислення, піднімаючись від конкретного до абстрактного за влучним висловленням В. І. Ульянова-Леніна, не відходить від істини, а підходить до неї. Всі наукові (правильні, серйозні) абстракції відображають природу глибше, вірніше і повніше [8, с.152]. По-друге, сила принципів проявляється і в тому, що вони являються найбільш стійкими елементами знання, у тому числі і юридичного.

Принципи володіють здатністю концентрувати, пов'язувати закони, що лежать в основі наукового знання. Якщо закон відображає наявність існуючого зв'язку, то принцип на базі встановлених фактів містить твердження, що даний зв'язок має існувати в силу природної чи суспільної необхідності. Тим самим для принципів є характерним момент буття (должествования), в силу чого вони отримують можливість бути керівними положеннями якими люди керуються в їх практичній діяльності.

Принципи, відображаючи загальний закон, фіксуючи сутність в процесі чи явищі, виступають в ролі певного критерію, норми для прийняття чи спростування того чи іншого положення, чим здійснює регулюючий вплив на діяльність суб'єктів суспільних відносин [5, с.16-17].

Узагальнюючи викладене, можна говорити про те, що принципи в філософсько-науковому значенні є керівними та регулятивними основними началами, що є основою будь-якого наукового знання.

Окресливши зміст поняття «принципи», спробуємо на цій основі визначитись з поняттям принципи права.

У своїй основі юридична категорія «принципи права» складається з двох змістовних частин, а саме «принципи» і «право». Об'єктивно для з'ясування змісту поняття «принципи права» ми маємо хоча б окреслити сутність цих частин.

З урахуванням існуючого різноманіття уявлень про право, його сутність, соціальну цінність та інше в рамках нашого дослідження вважаємо за необхідне зазначити та приєднатися до думки, висловленої Н. М. Коркуновим, відповідно до якої, «основа дії права взагалі лежить в життєвих умовах спільного життя» [6, с. 338]. Далі, пояснюючи цінність права, вчений констатує: «Необхідність юридичного порядку є загальний закон для будь-якого спільного життя людей на певному ступені його розвитку. Але цей безперечний закон проявляється в самих різних формах... що властиві тільки цьому суспільству. Право, як порядок суспільного життя, знаходиться по необхідності в постійній взаємодії з часовими та місцевими умовами і, тому, для того щоб задовольняти своє призначення, не залишатись мертвою буквою та дійсно давати прийнятну форму тим, що чергуються явищам суспільного життя, воно має приймати відповідну форму» [6, с. 339].

Зазначене дає можливість говорити, і це підтверджують практично всі дослідники права, що право є універсальним регулятором суспільних відносин.

Сприймаючи право як універсальний феномен, атрибут суспільного розвитку і спосіб регулювання суспільних відносин, що пройшов значний еволюційний шлях, мабуть можна очікувати, що існують певні, загальні закономірності (форми) як в розвитку права, так і в його змісті. Ці закономірності (форми) в своїй динаміці, а якщо точніше – то загальне в різноманітті цих динамічних форм прояву права як атрибуту суспільного життя відображають серед всього іншого еволюційні закономірності розвитку суспільних відносин. Сенс наявності еволюційного елемента в розвитку права та призначення регулюючих процесів в праві виражають необхідність організації певних зв'язків в людському суспільстві. У цьому аспекті вважаємо за до-

цільне підтримати Г. В. Мальцева, який, досліджуючи соціальні основи права зазначав, що «на якому б етапі свого історичного розвитку не знаходилося право, його точка зору завжди була, є і буде точкою зору необхідності» [10, с. 41]. Але при цьому не хаотичної, руйнівної необхідності, а необхідності позитивної ретроспективи суспільства.

Для наявності позитивного розвитку будь-якого явища як в середовищі його існування, так і в ньому самому мають проходити процеси селективного відбору позитивного матеріалу і відмирання негативного. Ці процеси є об'єктивними, оскільки дають можливість відбирати більш стійкі, стабільні та ефективні форми існування. Вони можуть носити як природний (в рамках біологічного відбору), так і штучний (в рамках розвитку форм соціального існування, співжиття) характер. Безумовно, для нормальної реалізації зазначених процесів мають бути стійкі елементи, що зберігають весь позитивний матеріал, який потім втілюється в майбутніх формах існування. На біологічному рівні таким матеріалом є ДНК. На рівні соціальних форм існування такими елементами є принципи співжиття.

Сутність принципів (пізнання і мислення, досвіду і дії) об'єктивна, оскільки відображає стійкі, ті, що повторюються, зв'язки між явищами в природі і суспільстві. За кожним принципом стоїть певна закономірність, природний чи соціальний закон. Зрозуміти, усвідомити принцип розгортання і розвитку в світі фізичних, хімічних, біологічних та інших природних процесів – значить відкрити природний закон.

Точно так, як і природні принципи, суспільні та гуманітарні принципи є об'єктивними за своєю природою. Розуміння їх суті дає можливість зрозуміти об'єктивні закони розвитку суспільства і людини.

Враховуючи те, що право є соціальним регулятором, ми цілком логічно можемо дійти висновку про те, що його елементом, який містить весь позитивний матеріал розвитку соціального співжиття, є принципи права.

Вчені-юристи практично єдині в думці, що принципи права об'єктивно притаманна праву властивість. Але при цьому їх сприйняття є досить різним.

В радянській юридичній науці було прийнято виділяти принципи права і правові принципи [9, с. 21]. Найбільш розповсюдженим визначенням принципів права в цей період було їх поняття як вихідних, керівних ідей, що лежать в основі права і знаходять своє відображення не тільки в юридичній формі, але і в тих суспільних відносинах які вона опосередковує [11, с. 43]. Саме базуючись на такому сприйнятті і був створений поділ права на принципи права і правові принципи. Під останніми розумілися принципи правосвідомості, принципи суспільства, що закріплені в правовій формі [16, с. 112]. Також варто зазначити, що деякі вчені в якості аргументу для такого поділу пропонували критерій нормативності, а саме вони вказували, що необхідно розрізняти: є поняття «правові принципи» – категорія, не закріплена в законі, і є поняття «принципи права» – категорія, закріплена в нормі права [23, с. 10]. Також слід зазначити, що деякі вчені проти зазначеного поділу і в своїх дослідженнях практично не розрізняють принципи права і правові принципи констатуючи, що поняття правових принципів охоплює як принципи права, так і більш приватні правові явища [3, с. 86-86].

Ще деякі вчені намагаються розкрити поняття принципів права через категорію «об'єктивної норми» [17, с. 93]. При цьому вважається, що об'єктивні норми початково закладені в суспільних відносинах, а законодавцю залишається лише усвідомити та виразити їх. Уявляється, що такий підхід до сприйняття принципів права хоч і має певне

раціональне зерно але все ж таки є недостатньо обґрунтованим. Складність такого підходу заключається у тому, що розуміти під об'єктивними нормами. Пошук об'єктивних норм ведеться досить давно, але результати цього пошуку є різними і в деякій мірі суперечливими. Якщо узагальнено викласти позиції, то в літературі об'єктивними нормами називають і божественне установлення, і вимоги розумності та справедливості, і приписи розуму, і «абстрактну ідею повинності (должествования)». Враховуючи таку ситуацію, досить важко сприйняти та пояснити сутність та зміст категорії принципи права, а відповідно і даний підхід.

Досить специфічною є позиція Н. М. Смірної, яка під принципами права розуміє основні системи норм права, центральні поняття і основні начала законів [18, с. 15].

Також в літературі є точка зору, відповідно до якої, принципи права розглядаються як основні положення, що виражають сутність галузі права чи системи права в цілому, вирішують її корінні питання [23, с. 16].

Найбільш розповсюдженою є точка зору, відповідно до якої, принципи права розглядаються через категорію ідея. При цьому на початковому етапі становлення вчення про принципи права вчені вказували, що принципи права є керівними ідеями [9, с. 21-29], але в подальшому і на сучасному етапі переважна більшість зазначають, що вони є основоположними ідеями [14, с. 277].

З нашої точки зору, розгляд принципів права через категорію «ідея» є досить прогресивним, оскільки ця категорія відображає генетичний аспект принципів права [13, с. 25]. Для того щоб зрозуміти це, варто звернути увагу на сутність терміну «ідея». Ідея (від грец. *idea* – вигляд, образ, об'єкт мислення) – це форма осягнення світу в думці; у науковій сфері ідеї узагальнюють досвід попереднього розвитку знання в тій чи іншій галузі, вони служать основою, що синтезує знання в цілісну систему, виконують роль евристичних принципів пояснення світу [12, с. 83]. Як стверджують дослідники [13, с. 25], саме ідеї утворюють той змістовний каркас, у якому виражається і твориться право.

Відомо, що будь-яка загальна ідея проходить крізь історію у своїх специфічних формах, обумовлених особливостями буття людей і рівнем їх цивілізації. Спочатку принцип зазвичай є ідеєю, що виникає лише спорадично як мрії окремих умів чи як легкий відтінок існуючих форм духовності; поволі вона втілюється в соціальних практиках, поступово набуваючи визнання і вимагаючи реформ існуючого порядку; загальні ідеї є рушійною силою, що веде суспільство від одного стану до іншого: поселяючись у свідомості людей, вони жалаять як оводи чи світять як маячки; у якийсь момент жевріючий вогник, запалений ідеєю, спалахує полум'ям – настає період швидких змін; принцип стає важливою складовою суспільної культури, втілюється в системі вимог (імперативів) і зрештою (досить часто у поєднанні з іншими ідеями) змінює обличчя певної цивілізації [21, с. 394-407].

Аналізуючи зазначену вище думку, яка досить точно та логічно пояснює генетичний зв'язок ідей з принципами¹, зі свого боку можемо лише додати, що не всі ідеї перетворюються в принципи, а лише ті, які сприймаються суспільством як корисні та перспективні.

Враховуючи викладене, вважаємо за можливе принципи права визначити як основні ідеї, що відображають закономірності і зв'язки розвитку суспільних відносин, а також визначають сутність і соціальне призначення права.

Визначившись з поняттям «принципи права», спробуємо на його основі з'ясувати поняття «принципи правового регулювання». Але перед цим, для більш чіткого усвідомлення суті та змісту досліджуваного явища коротко зосередимо увагу на терміні «правове регулювання», оскільки сам термін «принципи правового регулювання» в змістовному плані складається з двох змістовних частин, а саме «принципи права» та «правове регулювання».

¹ В історичному аспекті такі трансформації ідей в принципи права можна проілюструвати за допомогою дослідження становлення принципів прав людини.

У теорії права під правовим регулюванням розуміють процес, що передбачає безпосередній (активний) правовий вплив на юридично значимі суспільні відносини [20, с. 385].

Як зазначає С. С. Алексєєв, поняття правове регулювання: по-перше, виражає напружену динаміку права, що реалізує його силу, енергію цілеспрямовану на досягнення правового результату; по-друге, здійснюється за допомогою засобів..., що створюють структури в динаміці [1, с. 265-266].

Правове регулювання завжди здійснюється за допомогою свого «динамічного інструментарію» – особливо, властивого тільки праву механізму, всього комплексу динамічних систем і структур, що призначені юридично гарантувати досягнення правових задач в рамках певних типів, моделей юридичного впливу на суспільні відносини [1, с. 266].

При цьому механізм правового регулювання може бути визначений як єдність правових засобів, за допомогою яких забезпечується результативний правовий вплив на суспільні відносини.

В механізмі правового регулювання як динамічній структурі виділяють три основних ланки (елементи): а) юридична норма – основа правового регулювання, коли на рівні позитивного права закріплюються в абстрактному вигляді типізовані можливості і необхідність визначеної поведінки суб'єктів; б) правові відносини, суб'єктивні права і юридичні обов'язки, які при наявності конкретних життєвих ситуацій (юридичних фактів) перетворюють абстрактні можливості і необхідність в площину конкретних, адресних суб'єктивних юридичних прав і обов'язків; в) акти реалізації прав і обов'язків, у відповідності до яких настає запрограмований в позитивному праві результат в житті суспільства, фактично вирішується конкретна життєва ситуація.

Також варто звернути увагу на те, що в механізмі правового регулювання, як динамічній структурі, в його глибинній основі, існують фундаментальні основи, які розкривають вихідні юридичні начала, є каталізаторами правового регулювання. Такими основами, що впливають на юридичний інструментарій при правовому регулюванні, є засоби та способи правового регулювання.

В теорії права під засобами правового регулювання розуміють такі інституційні утворення (установи, форми) правової дійсності, які у своєму реальному функціонуванні використовуються в процесі спеціальної правової діяльності призводять до досягнення визначеного результату у вирішенні соціальних проблем, що стоять перед суспільством та державою на певному етапі [15, с. 29].

Під способами правового регулювання в літературі розуміють засновану на державній оцінці соціально значимих явищ систему правових приписів, прийомів та процедур їх використання, за допомогою яких здійснюється регулятивний вплив на свідомість і волю людей з метою досягнення соціально значимого результату [7, с. 62].

Аналіз фахової наукової літератури свідчить, що основними способами правового регулювання суспільних відносин є загальні дозволи та загальні заборони.

Досліджуючи важливість загальних дозволів та загальних заборон в механізмі правового регулювання і в аспекті нашого дослідження, варто погодитися з С. С. Алексєєвим, який зазначав, що «принципово важливим моментом в з'ясуванні ролі загальних дозволів та загальних заборон є наступне. Найбільш важливі і усталені вимоги соціального життя даного суспільства найближче контактують з імперативами цивілізації і в цьому відношенні – з нормативним соціальним регулюванням у вигляді пануючої системи соціальних цінностей. З розглядуваної точки зору, значення загальних дозволів та загальних заборон заключається у тому, що вони втілюють цю систему цінностей, здатні бути їх вихідними, первинними носіями в

самій матерії права, що розглядається з точки зору його регулятивних характеристик» [1, с. 273].

Розвиваючи зазначену думку, варто звернути увагу на те, що при визначенні цінності загальних дозволів та загальних заборон вчений вказував, що за їх допомогою здійснюється конструювання моделі соціального регулювання шляхом встановлення «пануючої системи соціальних цінностей». В аспекті правового регулювання такою пануючою моделлю є правовий режим як порядок регулювання, що виражений в багатоманітному комплексі правових засобів які характеризуються особливим сполученням взаємодіючих між собою дозволів та заборон і утворюючих особливу направленість регулювання [1, с. 278].

Для кожного етапу розвитку суспільства є характерним власний правовий режим, порядок регулювання, що залежить від багатьох факторів та чинників. Головними чинниками, що впливають на конкретний правовий режим в конкретному суспільстві, уявляється, є соціально-політичний лад цього суспільства. При цьому в процесі конструювання правового режиму в конкретному суспільстві використовуються специфічні, характерні тільки для цього суспільства уявлення про справедливість та доцільність. Основою цих уявлень є намагання еліт цього суспільства розвивати його на основі пануючого соціально-політичного режиму. Таке твердження цілком підтверджується фаховими науковими дослідженнями та дає можливість констатувати факт того, що для кожного суспільства є характерним власний правовий режим, порядок регулювання суспільних відносин.

З'ясувавши сутність правового регулювання, зосередимося на принципах правового регулювання.

Принципи права ми визначили як основні ідеї, що відображають закономірності і зв'язки розвитку суспільних відносин і які визначають сутність і соціальне призначення права, та констатували факт того, що принципи права формуються протягом тривалого часу розвитку суспільства і відображають досвід правового регулювання суспільних відносин в загально цивілізаційному плані.

Принципи правового регулювання також відображають основні ідеї, але не в загальному плані, а в аспекті конкретного суспільства. При цьому відображають ті ідеї, що є пануючими для конкретного історичного періоду. Кожне суспільство розвиваючись визначає власний шлях розвитку окреслює власні його прерогативи, напрямки та результати. При цьому в процесі регулювання суспільних відносин, безумовно, використовуються загально цивілізаційні надбання у вигляді принципів права, як керівні напрямки.

Висновки. Враховуючи зазначене, *принципи правового регулювання* можна визначити як *засновані на пануючій системі цінностей в державі основні ідеї, що відображають закономірності і зв'язки розвитку суспільних відносин і які визначають сутність, соціальне призначення та особливості дії права на території конкретної держави.*

Таким чином, в аспекті співвідношення принципів права та принципів правового регулювання можна сказати, що принципи права є більш загальною категорією, яка відображає розвиток права як соціального регулятора та є цивілізаційним зв'язком між конкретними суспільствами та світовою цивілізацією. Принципи правового регулювання слід визнавати правові явища більш нижчого рівня, оскільки вони відображають систему соціальних цінностей в конкретній державі.

Принципи права та принципи правового регулювання тісно пов'язані між собою, оскільки саме з принципів правового регулювання в процесі їх історичного розвитку виокремлюються найбільш прийнятні в загально цивілізаційному плані та відповідним чином оформившись перетворюються в загально цивілізаційне надбання у формі принципів права.

Уявляється, що лише таке сприйняття співвідношення принципів права та принципів правового регулювання дає можливість зрозуміти глибинну суть процесів, що прохо-

дять на території конкретної держави, та усвідомити, чому в окремих державах панують різні правові режими регулювання схожих суспільних відносин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Алексеев С. С. Восхождение к праву. Поиски и решения. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Издательство НОРМА, 2002. – 608 с.
2. Большой энциклопедический словарь. – М. 1997. – 1060 с.
3. Витрук Н. В. Общая теории правового положения личности / Н. В. Витрук. – М. : Норма, 2008. – 448 с.
4. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка : В 4 т. Т. 3. М., 1980. – 640 с.
5. Захаров А. Л. Межотраслевые принципы права : дисс. ... к.ю.н., Самара, 2003. – 214 с.
6. Коркунов Н. М. Лекции по общей теории права / предисл. И.Ю. Козлихина. – СПб., 2003. – 480 с.
7. Кулаков Л. В., Хохлова И. С. Способ правового регулирования. – Саратов : Изд-во ГОУ ВПО «Саратовская государственная академия права», 2010. – 178 с.
8. Ленин В. И. Полное собрание сочинений. Т. 29. – 360 с.
9. Лукашева Е. А. Принципы социалистического права // Советское государство и право. – 1970. – № 6. – С. 21–29.
10. Мальцев Г. В. Социальные основания права / Г. В. Мальцев. – М. : Норма, 2007. – 800 с.
11. Марксистско-ленинская теория государства и права. Социалистическое право. – М., 1973. – 460 с.
12. Огурцов А. Н. Идея // Новая философская энциклопедия : В 4 т. – М. : Мысль, 2001. – Т.2. – 880 с.
13. Погребняк С. П. Основоложні принципи права (змістова характеристика) : монографія. – Х. : Право. – 240 с.
14. Проблемы общей теории права и государства / Под общей ред. Н. С. Нерсисянца. – М., 1999. – 540 с.
15. Сапун В. А. Теория правовых средств и механизм реализации права. СПб., 2002. – 236 с.
16. Семенов В. М. Конституционные принципы гражданского судопроизводства. – М., 1982. – 240 с.
17. Синха С. П. Юриспруденция. Философия права. Краткий курс. – М., 1996. – 248 с.
18. Смирнова Н. Н. Арбитражный процесс. – СПб., 2000. – 386 с.
19. Советский энциклопедический словарь / Пред. науч.-ред. совета А. Прохоров. М., 1981. – 1126 с.
20. Теория государства и права : учебник / Под ред. д. ю. н., проф. Р. А. Ромашова. – СПб. : Издательство Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2005. – 630 с.
21. Уайтхед А. Избранные работы по философии: пер. с англ. – М. : Прогресс, 1990. – 540 с.
22. Умаров Х. А. Метод принципов в научном познании : дисс. ... к. ф. н. – М., 1992. – 224 с.
23. Якушин В. А. Субъективное вменение и его значение в уголовном праве. – Тольяти : ТолПи, 1998. – 180 с.

УДК 340.15

**КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА «РУСЬКОЮ ПРАВДОЮ»
І СУДЕБНИКОМ КАЗИМИРА IV: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ
THE CRIMINAL RESPONSIBILITY ACCORDING TO RUSSKA PRAVDA
AND KAZIMIR IV CODE OF LAW: THE COMPARATIVE ANALYSIS**

Толкач С.М.,

*старший викладач кафедри історії та теорії держави і права,
конституційного та адміністративного права
Чернігівського державного технологічного університету*

У статті здійснено порівняльний аналіз положень «Руської Правди» та Судебника Казимира стосовно кримінального права. Проаналізовані різні підходи українських та російських науковців щодо кримінальної відповідальності, які встановлені цими джерелами. Визначаються спільність та відмінність кримінально-правових норм цих пам'яток права.

Ключові слова: кримінальне право, «Руська правда», Судебник Казимира, злочин, покарання.

В статье осуществлен сравнительный анализ положений «Русской Правды» и Судебника Казимира относительно кримінального права. Проанализированы разные подходы украинских и российских ученых касательно кримінальной ответственности, которую устанавливают эти источники. Определяются общность и различие кримінально-правовых норм, характерных для данных памятников права.

Ключевые слова: кримінальное право, «Русская Правда», Судебник Казимира, преступление, наказание.

The comparative analysis of Russka Prawda and Kazimir code of law is given in this article. Different approaches to the criminal responsibility in these sources are analyzed. The similarity and distinction of the criminal and legal norms in these sources of law is analyzed.

Key words: criminal law, «Ruska Pravda», Kazimir code, crime, punishment.

Постановка проблеми. Потреба боротьби зі злочинністю покладена в основу особливої уваги вчених (юристів, істориків, соціологів, філософів та ін.) до проблеми злочину і покарання, яка має дуже давнє походження. У міру становлення держав з різними формами правління та державного устрою у вирішення цієї проблеми у різних народів з'явилися свої відмінні риси, змінили характер й інтенсивність застосовуваних мір покарання залежно від менталітету народу, епохи, способу життя людей тощо.

Історичний аналіз проблеми злочину, покарання необхідний для того, щоб використовувати накопичений предками досвід для розстановки правильних акцентів у законодавчій практиці, яка спрямована на боротьбу зі зло-

чинністю, а також для правильної і ефективної побудови системи каральних органів. Вивчення першоджерел Київської Русі і Великого князівства Литовського допоможе пізнати еволюційний шлях права, опанувати державно-правову лексику, юридичну термінологію, певною мірою використовувати історичний досвід у сучасному законотворенні.

Стан дослідження. Серед досліджень «Руської Правди», як пам'ятки права, в російській науковій літературі відомі праці В. Владимирського-Буданова, В. Сергєєвича, П. Мрочєка-Дроздовського, Е. Тобіна, Н. Калачова. Дуже цінний внесок має праця професора Ф. Леонтовича «Русская Правда и Литовский Статут». У російській науковій